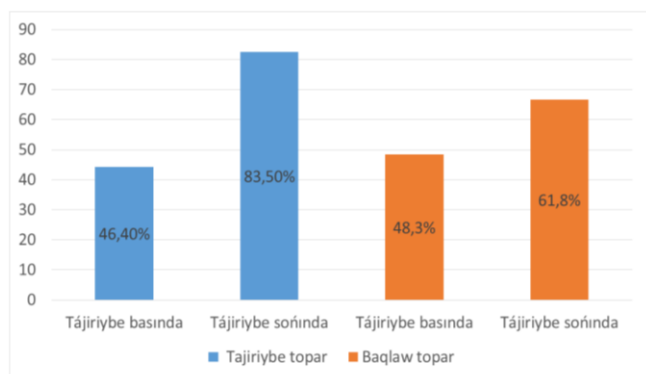

11-klass oqıwshılarınıń ózlestiriw kórsetkishleri diagramması

Juwmaq. Mektep oqıtıwshıları 11-klass fizika oqıwshılarınıń atom, yadro bóliminde elementar bóleksheler fizikasın oqıtqanda kóplegen qıyınshılıqlarǵa ushıraydı. Sebebi házirgi zamanda áleminń dúzilisin úyreniwde fundamental bólekshelerdiń tásirlesiwın hám zatlardıń nelerden turatıwın bilmeydi. Házirgi kúnde bizge 400 den aslam elementar bólekshelerdiń bar ekenligi belgili Mektep fizikasında saatlardıń az beriliwi olardı úyreniwge múmkinshilik bermeydi. Degen menen elementar túsiniklerge iye bolıw ushın biz qarastırıp atırǵan elementar bólekshelerdi mektep fizika muǵallımleri biliwi kerek. Bul maqala mektep oqıtıwshıları menen oqıwshıları ushın metodikalıq qollanba bolıwı sózsiz. Mektep fizikasına bunday túsiniklerdi kiritiw tárepdarımız.

Ádebiyatlar

1. Griffiths D.J. Introduction to Elementary Particles. Wiley-VCH. 2008.
2. Perkins D.H. Introduction to High Energy Physics. – Cambridge University Press, 2000.
3. Куигг С. Теория количества сильных, слабых и электромагнитных взаимодействий. – Princeton University Press, 2013.
4. Machacek M. Particle Physics: A Very Short Introduction. – Oxford University Press. 2007.
5. Bernard C., et al. Lattice QCD: A Computational Introduction to Quantum Chromodynamics. – Oxford University Press, 2008.
6. Jumamuratov A., Jumamuratov M.A., Kalbaeva H. Elementar bóleksheler fizikasınan electron qollanba. – Tashkent: 2024, Guwaqnama №45369.
7. Jumamuratov A., Jumamuratov M.A. Uluwma fizika. (Atom yadrosı hám elementar bóleksheler fizikası). – Tashkent: «Yosh avlod matbaa», 2023.

REZYUME. Maqolada maxsus maktablarda kvarklarning xossalarini fizika darsida innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali o'tishning usullari berilgan va bilimlarni o'zlashtirish darajasi ko'tarilganligi tajribada sinab ko'rilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье представлена методика преподавания свойств кварков на уроках физики в коррекционных школах с использованием инновационных технологий и экспериментально показано, что уровень усвоения знаний повысился.

SUMMARY. The article provides methods for teaching the properties of quarks in physics lessons in specialized schools through the application of innovative technologies and demonstrates an increased level of knowledge acquisition.

ÓZ BETINSHE JUMISLAR ARQALÍ QARAQALPAQ TILINIŇ DIALEKTOLOGIYALÍQ MATERIYALLARIN OQITIW

M.K.Kaypnazarova – *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori, docent*
Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch so'zlar: qaraqalpoq tili, uslubiy texnika, sheva so'zlari, mustaqil ish.

Ключевая слова: каракалпакский язык, методические приемы, диалектные слова, самостоятельная работа.

Key words: the Karakalpak language, methodological techniques, dialectal words, independent work.

Kirisiw. Búgingi kún tájiriybesine qarap sonı ayta alamız, xabar texnologiyaları tez pát penen rawajlanıp atırǵan bir payıtta barlıq maǵlıwmatlardı tek ǵana sabaq barısında talabalardıǵa jetkerip beriw múmkinshiligi qıyın. Bul máselede tájiriybe sonı kórsetedi, talaba óz betinshe shuǵıllansa hám óz ústinde tınımsız islese, kóp materiyyallar menen tanıssa ǵana bilimlerdi tereń ózlestiriw múmkin. Sebebi, talabalardıń tiykarǵı bilim, kónlikpeleri óz betinshe jumislardı orınlawda erkin izleniwshen qábileti asadı, pikirlewı rawajlanıp baradı. Óz betinshe jumislardı sabaqtıń bir bóliminde (ótilgen temanı sorap bahalawda, ótilgen temanı bekkemlewde) yaki bir sabaq dawamında ámelge asırıw múmkin [1].

Óz betinshe tálim sistemasın shólkemlestiriw hám onı joqarı oqıw orınlarında ámelge asırılıwın támiyinlew talabalardıń ózbetinshe islew kónlikpesin qalıplestiriwdiń normativ-huqıqıy tiykarlarınń qabıl etiliwi bul máseleń zamanagóy kadrlar tayarlawdaǵı áhmiyetinen derek beredi. Óz betinshe tálim – insannıń óz aldında turǵan maqset hám wazıypaların belgilegen halda óz bilimi hám ómir

tájiriybelerine tayanıp, túrli jol, usıl, baylanıslar járdeminde óziniń intellektual imkaniyatları dárejesinde erkin orınlawdan ibarat bolǵan aqlıy iskerligi bolıp esaplanadı.

Joqarı oqıw orınlarınń oqıw procesinde óz betinshe tálimniń eki túri bar: auditoriya sabaqlarında hám auditoriya sabaqlarınan tıs.

Auditoriya sabaqlarında oqıtıwshınıń baqlawında orınlangan óz betinshe jumis túrleri: keys, kazuslardı sheshiw; tapsırmalardı orınlaw; temaǵa baylanıslı topardaǵı ámeliy oyınlar hám basqalar.

Auditoriyadan tıs óz betinshe jumis túrleri: bayanat konspektler mazmunın ózlestiriw hám onı lektor usınıs etken ádebiyatlar negizinde qalıplestiriw (xabar resursları; kórgizbeli qurallar tayarlaw; referat, esse jazıw; ámeliy shınıǵıwlarǵa tayarlıq kóriw; ilmiy-metodikalıq ádebiyatlardı oqıw, analiz etiw hám basqalar [2].

Ádebiyatlardı sholiw. Qaraqalpaq tili dialektologiyası boyınsha dala ámeliyatı materialların tallaw nátiyjesinde olardıń fonetikalıq, leksikalıq, morfologiyalıq

özgeshelikleri menen baylanıslı birneshe ilimiy-izertlew jumısları alıp barıldı. Olardan atap ótsek, N.A.Baskakov. (*Қарақалпақский язык. Материалы по диалектологии (текст и словарь).* – М.: 1951); O.Dospanov (*Қарақалпақ тили қубла диалектинің лексикасы.* – Нөкіс: Қарақалпақстан, 1977); S.Shinnazarova, M.K.Kaypnazarova (*Dialektologiyalıq materiýalları Nókis: NMPI tipografiya 2024*) bunnan tısqarı oqıwshılardı til materiýallarına sıpatlama beriw, olardı sabaq barısında tallawğa úyretiw mektep sabaqlıqlarında da áhmiyetli orındı iyeleydi. Oqıwshılardıń tekstler ústinde islewde óz betinshe jumıslar arqalı motivaciyasın asırıw boyınsha bir neshe metodikalıq kórsetpeler de bar. Máselen, S.Matchanov (*Умумтағлим тизимида адабиётдан мустақил ишларни ташиқил этии: Пед. фан. д-ри. ... дис. – Тошкент, 1997. – 308 б.*); G.A.Berdaliev (*Мақтабғача тағлим муассасалари нутқ ўстириши машғулотларида болаларни мустақил фикрлашга ўргатиши методикасини такомиллаштириши: Пед. фан. фалс.д-ри (PhD) ... дис. автореф. – Тошкент, 2019. – 48 б.*), A.Yu.Turumbetova (*O'quvchilarning o'quv biluv motivatsiyasini mustaqil ishlar vositasida shakllantirish texnologiyasi. Avtoreferat – Nókis, 2025. – B. 452-455.*)

Izertlew metodologiyası. Maqalada qaraqalpaq tiliniń dialektologiyalıq materiýalların úyreniwde metodikalıq kórsetpeler beriledi. Bunda talabalardıń dialektologiya boyınsha dala ámeliyatı dawamında jazıp alınğan materiallardı óz betinshe jumıs túrleri (intervyu, anketa sorawnama, sáwbet, derekli xabar tayarlaw sıyaqlı) boyınsha úyreniwdiń abzallıqların sóz etemiz. Qaraqalpaq dialektologiyası kursın ótew dáwirinde talabalardı xalıq awızeki sóylew tiliniń quramındaǵı dialektler menen sóylesimlerde úyreniw, olardaǵı özgesheliklerde jazıp alıw, maǵlıwmat beriwshiler menen sóylesiw metodikası da úyretiledi. Bunday jaǵday olardıń oqıw procesinde alǵan teoriyalıq bilimlerin ámeliyatta qollanıw múmkinshiligin beredi.

Dialekt hám sóylesimlerdegi til baylıqların toplaw, ádebiy tilde ushırıspaytuǵın sózlerdi jıynaw, olardı qaraqalpaq milliy ádebiy tilin bayıtı alıw imkaniyatların úyreniw búgingi kúnde qaraqalpaq dialektologiyasında oǵada áhmiyetli mashqalalardan sanaladı. Sebebi, hár qanday dialekti, sóylesimdi úyreniw xalıqtıń tutas tariyxı, ótmishi, mádeniyatın úyreniw ushın da bahalı maǵlıwmatlardı beredi. Qaraqalpaq tiliniń dialektologiyalıq materialları quramı oǵada kóp. Olardı óz betinshe jumıs túrleri járdeminde úyreniw talabaǵa biraz jeńillik tuwdıradı. Jazıp alınğan tekst úlgielerin lingvistikalıq jaqtan analiz etiwde ózbetinshe jumıs túrleri járdeminde talqılaw úlgielerin kórsetip ótemiz.

Derekli xabar tayarlaw. Bul óz betinshe tálim alıwshınıń seminar hám ámeliy shınıǵıwlarında bayan etiw ushın úlken bolmaǵan awızeki xabar tayarlaw túri bolıp esaplanadı. Xabar berilip atırǵan maǵlıwmattı anıqlastırıw hám ulıwmalastırıw xarakterine iye bolıp, jańalıqqa iye, bazıbir mashqalalar boyınsha zamanaǵóy kózqaraslardı sawlelendiredi. Xabar bayanat hám referatlardan tek ǵana xabar muǵdarı jaǵınan ǵana emes, al onıń mánis-mazmunı menen de parqlanadı. Xabarlar úyrenilip atırǵan sorawdı faktler, statistikalıq maǵlımatlar menen toltırıladı. Sonıń menen birge tapsırmalardı jazba túrde de tapsırıwǵa boladı. Bunda kórgizbelilik elementleri (illyustraciya, demonstraciya)nı kiritiw múmkin. Xabardı bayan etiw reglament waqtı 5 minut.

Anketa sorawnama, intervyu hám sáwbetlesiwler ushın sorawlar tayarlaw. Qaraqalpaq tili dialekt hám sóylesimlerine tán sózlerdi jıynawda bizge álbette sol aymaqta jasawshı xalıqtıń sóylew tili tiykarǵı obyekt boladı. Ásirese, jası úlken adamlardıń ayıp bergen gúrrinlerin, ápsanaların sonday-aq, ómir tájiriýbelerindegi eske túsiriwleri birinshiden, sol dáwir tariyxın, ekinshiden tilimizde ushırısatuǵın leksikalıq qatlamdı qurawshı sózlerge itibar beriledi.

Óz betinshe jumıstıń bul usılı talabalardan maǵlıwattı túsiniwde, onı tiykarǵı hám ekilemshi dárejeli elementlerge ajratıwda sın pikirlewdi rawajlandırıwdı, sonday-aq pikirdi iqshtamlastırıw hám onı soraw usılında tayarlawda pikirlew qábiletin talap etedi. Bunnan basqa, talaba tárepinen tayarlanǵan bul psixodiagnostika usıllarınan paydalanıw onnan kommunikativlik, aqılıy pikirlew interaktiv kónlikpelerdi rawajlandırıwdı talap etedi.

Sorawnama usılı awızeki sáwbetlesiw tiykarında ámelge asırıladı. Bunda tiykarınan dialektologiya pániniń wazıypalarınan kelip shıǵıp, dala ámeliyatı baǵdarlaması boyınsha dúzilgen sorawlıqta berilgen temalar sheńberinde qosımsha talabanıń orınlawı kerek bolǵan temasına baylanıslı sorawnama tiykarında bayanlanadı. Yaǵnıy hár bir talaba óz aymaǵında jasawshı jası úlken adamlardan tayarlanǵan sorawnama boyınsha jazıp alınǵan maǵlıwmat esaplanadı.

Intervyu – bul aldın dúzilgen sorawlarǵa alınǵan maǵlıwmatlardı toplawdan ibarat bolǵan sáwbetlesiw metodı esaplanadı. Tapsırmanı bir temanı úyreniw sheńberinde rejelestiriw yamasa talabanıń izertlew jumısları barısında orınlanıwı múmkin. Dialektologiyalıq materiallar jámlengende qaraqalpaq xalıqınıń jasaw sharayatı, ómir tájiriýbeleri, dástúrleri, etnikalıq quramı menen baylanıslı maǵlıwmatlar orın alǵanlıǵı sebepli birneshe bólimlerge bólip qarastırıladı.

Dialektologiyalıq dala ámeliyatı materialların jazıp alıwda eń itibarlı nárseler – maǵlıwmat beriwshiler, olar haqqında maǵlıwmatlar hám sáwbetlesiw ushın sorawlıq baǵdarlamalar bolıp tabıladı. Hár bir tekst jazıp alınǵanda bizge maǵlıwmat beriwshi (informator) haqqında maǵlıwmat keltirip ótiw shárt.

Onıń qaǵıydası tómendegishe:

1. Maǵlıwmat beriwshiniń familiyası, atı, ákesiniń atı;
2. Tuwılǵan jılı (qaysı ayda tuwılǵanı anıq bolsa, ol da jazıladı);
3. Tuwılǵan jeri;
4. Milleti;
5. Kásibi;
6. Maǵlıwmatı;
7. Jasaw ornı.

«Shógir» kól

Ótken zamanlarda adamlar «Shógir» kól degen kóldiń etegine egin ekken. Bulardıń ekken eginleri pispey-aq, eginin suw alıp ketken. Suwǵa ketken eginin úyrekler júzip kelip jegen. Mine, usınday waqıyalarǵa arnalıp qosıq dórelegen.

Atızimniń shellerinde jatarman,
Órdek kórsem pańqıldatıp atarman,
Uslap alıp shar bazarǵa satarman,
Iyshalla baylarman seni Shógir kól.
Shógir kóldiń bir saǵası qıltamaq,
Bawrayında oynaydı eken qurt-shabaq,
Suwǵa ketken bes júz shıraylı qabaq,
Iyshalla baylarman seni Shógir kól.

Maǵlıwmat beriwshi

1. *Nizanov Bazarbay*;
2. *Tuwılúan jılı –1958- jılı*;
3. *Tuwılǵan jeri – Kegeyli rayonu «Aqtuba»*;
4. *Milleti-qaraqalpaq*;
5. *Kásibi-diyqan*;
6. *Jasaytuǵın jeri–Kegeyli rayonu «Aqtuba» APJ*.

Jazıp alıńǵan tekst ishinde ayrıqsha kórsetilgen sózlerden sózlik jaratıw hám oǵan sıpatlama beriw tapsırma etip beriledi. Bul birinshiden, sózlerdiń mánisin úyrenedi, ekinshiden óz aymaǵında qollanıw ózgesheligi menen salıstıradı.

Sáwbet – bul awızeki sóylesiw arqalı dialektlik ózgesheliklerdi tuwrıdan-tuwrı yaqı tikkeley alınıwın támiyinleytuǵın usıllardan biri. Tapsırma keminde 10 sorawdı óz ishine alıwı kerek [3].

Analiz hám nátiyjeler

Úlgi (bir soraw boyınsha sáwbetlesiw):

Soraw: Balalıǵıńız qalay ótken? Balalıq dáwirdi eske alsaq.

Bizlerdiń balalıǵımız atızda óttiǵoy. Paxta teriw, egin-tegin jıynaw, qullası jumıs kóp *bolatın edi*. Mektepte 5-klasstan baslap paxtaǵa jiberedi, sol sentyabrden tuw dekabrge shekem paxta teremiz. Kún suwıtıp qar jawsa da qaldırmaıdı paxta degennen. Paxtanıń qarın qaǵıp-qaǵıp tere *beretin* edik. Úlken kempir-ǵarılarǵa shekem paxta teretin edi.

Terimshiler: *“Paxta tersem on barmaǵım oynaydı,*

Kúnnen-kúnge tez teriwdi oyladı” – dep qosıǵın aytıp tere beredi.

Analarımız, jeńgeylerimiz kúni menen atızda paxta terip, keshte úyine kelip bosanıp balalı bola bergen. Házirgidey men tuwajaqqan, shamam joq dep *balnisada* jatpaǵan. Jaz bolsa buwday orım baslanıp, masaq teriwge shıǵamız qaplarımızdı arqalap. Úlken buwday oratın mashın boladı. Sol mashın orıpe ketken atızlarda qalǵan-qutqan masaqlardı shópleytin edik. Úyimizdiń ishi menen anamız, ákemiz, qarındaslarım hám memiz jabılıp baramız. Keyin onı úlken jayıwshaǵa jayıp tayaq penen sabalaymız.

Kesh bolsa balalar menen oına ketemiz. Qasharman top, toǵız qaqpap, qullası oın oınap tap qas qarayǵanda úyge zorǵa kiremiz. Onda da apalarımız shaqırıp qayta-qayta baqırǵan soń kiremiz-aw. Oınnıń qızıǵı menen ash bolǵanımızda da umıtıp ketemiz. Tań azannan turıp, jáne atızǵa jumısqa baramız. Azanda shay-payımızdı ishpeymiz, eki zaǵaramı qoltıqlap atızǵa baramız. Jumıslarımızdı bolıp, bir maydan zaǵaramız benen suw iship alıp dem alamız.

Ol zamanları házirgidey hár máwsimge bir kiyim kiyiw degen joq. Aǵalarımızdan qalǵan, bolmay qalǵan kiyimlerin kiyip júre beretin edik. Házirgidey «kiyim ápermeseń oqıwǵa barmayman, anadan qalǵandı kiyemeymen» – dew joq edi. Házir balalardan kórip atırmız, qızapasınıń, aǵaların kiyimlerin kiyemeymen degendi. Bolmasa sol zamanları da nan tawalmay otırǵan joq heshkim. Hámme ózine toq áytewir. Sonda da birewimizden qalǵanın ekinshimiz indemey kiyiberetuǵın edik. Moda degendi bilmeppiz. Men endi úyde eń úlkeni bolǵan soń tez-tez taza kiyim áperetin edi. Ol zamanları kiyimdi puxtalap kiyetin bolǵan ba neshe jıl ótse de tap-taza bolıp tura beredaw hayran qaladı kisi.

Tekst ushın glossary. *bolatın edi*–bolatuǵın edi, *beretin edik* –beretuǵın edik, *buwday* –biyday, *balnisada*–bolnicada (bul jerde emlewshana názerde tutılǵan).

1. Embergenov Ashirbay Embergen ulı.
2. 1947-jıl? 75 jas

3. Shomanay rayonu, Abıl awılı
4. ózbek
5. orta
6. Shomanay rayonu, Jollıbay awılı.

Tekstlerden jazıp alıńǵan sózlerge analiz jasaw ushın olarǵa sıpatlama beriliw kerek. Leksikalıq sıpatlama boyınsha mısallar keltirip ótemiz. *Hábben//shanaq* – tuqım egiletuǵın jer bólegin dóńgelek formada oyıp qoyıw. *Qawındı hábben shawıp egedi* (Taxtakópir rayonu). Sonday-aq, bul sóz qaraqalpaq tiliniń qubla dialektinde de qollanıladı. Arqa dialektiń Shomanay, Qanlıkól, Xojeli rayonlarında *shanaq* túrinde aytıluwı basım. *Atızdı eginge tayarlap bolıp, shanaq shawıp shıǵamız, soń oǵan tuqım taslaymız*. Sonday-aq, qawın hám ǵarbızdıń sırtqı qatı qabıǵı *pálle*, al ishindegi tuqımı *tuqım* túrinde de *shopaq* dep te aytıladı. Xojeli sóylesiminde qawınıń sırtqı qabıǵı – *pálle*, tuqımı – *tuqım* bolıp aytıladı, biraq *poshaq* túrinde ulıwma qollanılmaydı. Qanlıkól qaraqalpaqları tilinde *«poshaq – qawın, ǵarbız hám palız eginleri qaldıǵınıń pállesi, tuqımınıń ulıwmalıq ataması»*. Demek, *shopaq*, *poshaq* sózleri arqa rayonınıń barlıq aymaqlarında birdey qollanıla bermeydi.

Naqıl-maqallarǵa sıpatlama beriwde olardıń leksikalıq mánisi hám dialektlik ayırmashılıǵın (fonetikalıq, leksikalıq) anıqlawda sóylesimlerde birneshe variyanlarınıń qollanıluwın salıstırmaı qarastırıladı.

Erte jatıp, erte tur,
Bir piskekti artıq ur.
Dúz jarasıǵı – janlıq,
Úy jarasıǵı – sandıq.
Köldiń kórki – mal,
Eldiń kórki – tal

Shabaq, *shóbiresi* bir tabaq,
Sazan, *shóbiresi* bar qazan. (*shóbire* balıqtıń tikenleri)
Kesewiń qısqa bolsa, qolıń kúyedi.
Kim jaqsı bolsa, miynet súyedi. [4]

Naqıl-maqallarda berilgen sózlerge tallaw islenedi hám olardıń ádebiy tildegi kórinisleri menen salıstırıladı. Nátiyjede tekstlerde berilgen dialektologiyalıq ózgeshelikleri menen berilgen sózler boyınsha dialektologiyalıq sózlik jaratıw tapsırması da orınlanadı.

Juwmaq hám usınıslar. Hár qanday xalıq tilindegi sóylesimler óz waqtında hám hár tárepleme úyrenilmese, waqt ótiwi menen ondaǵı ájayıp sózler qollanıwdan shıǵıp qaladı. Sonlıqtan, búgingi dialektologiya tarawına tiyisli izertlew jumısları nátiyjeleri tiykarında xalıq qosıqlarında, kórkem shıǵarmalarda, frazeologizmlerde ushırasatuǵın dialektler hám olardıń etimologiyası, leksika-semantikalıq mánileri boyınsha sózlikler dúziw máselesi ayrıqsha wazıypa ekenligin kórsetedi.

Juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq tiliniń dialektologiyalıq materialların ózbetinshe jumıs túrleri boyınsha úyreniwde bunday usıllar talabalardıń erkin pikirlew qábiletin asıradı hám jeke izleniwshenlikke qızıqtıradı. Durs, dialektologiyalıq materiallar tek óz betinshe jumıslarda ǵana úyrenilmeydi. Biz talabalardıń dala ámeliyatında informatorlardan materialdı jazıp alıw hám onı analiz etiwde óz betinshe jumıs túrleriniń say keletuǵın formaların úlgi sıpatında kórsetip óttik. Bul arqalı talabalardı qaraqalpaq tiliniń dialektologiyalıq materialları menen tanısw, qollanıluwı siyrek ushırasatuǵın sózlerdiń katalogın jaratıw, jergilikli aymaq turǵınlarınıń sóylew tiline tán sózlerdi analiz etiwde olarǵa qolaylıqlar jaratıw imkanı beretuǵın usıllardıń bar ekenligin aytıp ótiwdi maqset ettik.

Ádebiyatlar

1. Avlev O.U. Juraeva S. N., Mirzaeva S.R. Talim metodlari. – Toshkent: «Navroʻz», 2017.
2. Oʻzbekiston xalqaro Islam akademiyasi. Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası. Kredit-mudl tizimida mustaqil talim. Uslubiy qullanma. –Toshkent: «Complex Print», 2021.
3. Kaypnazarova M. Qoraqalpaq dialektologiyası páninen ózbetinshe jumıslar. – Nókis: «Ilimpaz», 2023.
4. Shinnazarova S., Kaypnazarova M. Dialektologiyalıq materiallar. – Nókis: NMPI, 2024.

REZYUME. Maqolada qoraqalpoq tilining dialektologik materiallari, ularning tahlili, dars jarayonida oʻrganilishi koʻrib chiqiladi. Qoraqalpoqning shimoliy shevasiga oid materiallarni mustaqil ishlash orqali oʻrganish samaradorligi misollar orqali koʻrsatiladi. Mustaqil ishlar soni juda koʻp, lekin lingvistik materiallarni tahlil qilishning tanlangan usullari dala ishlarida qayd etilgan matn materiallarini chuqurroq oʻrganishga yordam berishi alohida taʼkidlanadi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются диалектологические материалы каракалпакского языка, их анализ и изучение на уроках. Эффективность изучения материалов северного диалекта каракалпакского языка с помощью самостоятельной работы будет продемонстрирована на примерах. Количество самостоятельных работ очень велико, но особо подчеркивается, что выбранные методы анализа языковых материалов облегчают более глубокое изучение текстовых материалов, записанных в полевой практике.

SUMMARY. This article discusses the dialectological materials of the Karakalpak language and their analysis and study in lessons. The effectiveness of studying materials from the northern dialect of the Karakalpak language through independent work will be demonstrated through examples. The number of independent works is very large, but it is especially emphasized that the chosen methods of language material analysis facilitate a deeper study of text materials recorded in field practice.

“FIZIKA OQITIW METODIKASI” PÁNINEN LABORATORIYA SHINIĞIWLARINA INTERAKTIV TEKNOLOGIYALARDI QOLLANIW

G.E.Karlıbaeva – *pedagogika ilimleri doktori (DSc), professor*

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch soʻzlar: fizika oʻqitish metodikasi, laboratoriya, bilim, talaba, oʻqituvchi, noanʼanaviy mashgʻulot, oʻquv jarayoni, texnologiya, taʼlim, tarbiya.

Ключевые слова: методика преподавания физики, лаборатория, знание, студент, преподаватель, нестандартные занятия, учебный процесс, технология, обучения, воспитание.

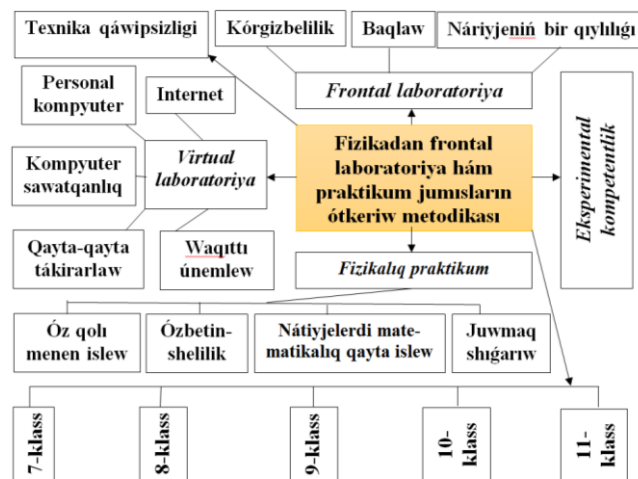
Key words: Physics teaching methodology, laboratory, knowledge, student, teacher, non-standard classes, educational process, technology, teaching, education.

Kirisiw. Belgili bolǵanday, házirgi globalizaciya dáwirinde zaman talaplarına juwap beretuǵın intellektual jetik oqıtıwshılardı tayarlaw pedagogika baǵdarındaǵı joqarı bilimlendiriw mákemeleri aldında turǵan eń áhmiyetli máselelerden biri bolıp tabıladı. Talabalarǵa fizika oqıtıw metodikasi boyınsha bilim beriwdiń aktual wazıypaların sheshiw professor-oqıtıwshılardıń ideologiyalıq isenimine, pedagogikalıq sheberligine, mashqalalı jaǵdaylardı durıs sheshiw uqıbı hám mádeniyatına, fizika oqıtıw procesinde zamanagóy pedagogikalıq hám xabar-kommunikaciya texnologiyaların nátiyjeli qollanıwǵa, talabalardı óz-ara belsendilikke alıp keliwine baylanıslı.

Ádebiyatlar analizi. Respublikamızda fizika oqıtıw metodikasın jetilistiriw máseleleri B.Mirzahmedov, M.Djoraev, S.Qahharov, M.Qurbanov, Yu.Mahmudov sıyaqlı alımlardıń ilimiy izertlewlerinde óz kórinisin tapqan.

Fizika oqıtıw metodikasi pánin oqıtıwda talabalardıń ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde shólkemlestiriletuǵın laboratoriyalıq jumıslardı orınlay alıwı áhmiyetli orın tutadı. Oqıw procesinde fizikadan laboratoriya shınıǵıwlarınń nátiyjeliligin arttırıw máselesi quramalı bolıp tabıladı. Onı durıs sheshiw laboratoriya shınıǵıwların ótkeriw túrlerine tán bolǵan bir qatar pedagogikalıq-psixologiyalıq ózgesheliklerdi esapqa alıwdı talap etedi. Bulardan eń áhmiyetlisi, fizikadan lekciya shınıǵıwlarında alınǵan teoriyalıq bilimdi laboratoriyada tekserip kóriw arqalı, talabalardıń eksperimental kompetenciyasın arttırıw bolıp esaplanadı. Biz bilemiz, waqt ótiwi menen hár qanday teoriyalıq bilim yaddan

óship ketiwi tábiyiy jaǵday. Teoriyalıq bilimdi bekkemlew maqsetinde fizikadan laboratoriya shınıǵıwların nátiyjeli shólkemlestirip, talabalardıń eksperimental kompetenciyasın arttırıw máselesin durıs sheshiw múmkin. Buniń ushın talaba “Fizika oqıtıw metodikasi” pánin ózlestiriwi nátiyjesinde ulıwma orta bilim beriw mektebi fizika kursman laboratoriya shınıǵıwların shólkemlestiriw hám ótkeriw túrlerin, usılların hám texnikalıq qurallarnı durıs tańlay biliwi kerek [2:34-36]. Biz ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde fizikadan shólkemlestiriletuǵın laboratoriyalıq jumıslardı orınlaw metodikasınıń strukturasınıń tómendegishe jetilistirdik (1-súwret).

1-súwret. Fizikadan laboratoriya shınıǵıwların orınlaw metodikasınıń strukturası